

ХЫЗГЫЛ
АВШАЛУМОВ

ОФДОЙ ЭН ХУНЕ

ХБИЗГЪИЛ АВШАЛУМОВ

ОФДОЙ ЭН ХУНЕ

ДАГУЧПЕДГИЗ, МАХАЧКАЛА — 1977

А $\frac{762-14}{M 124(03)-77}$ 96-77

© Дагучпедгиз, 1977

ОФДОЙ ЭН ХУНЕ

Нисди эз туь сэхд гІэзизте,
Ой дедей.

Э и гІуьлом лап вегирте,
Жон дедей.

Эз хуб хубгьош гене хуби,
Ой дедей,

Э гьер коргьо туьре тоби,
Жон дедей.

Эз сер иму гыич е вэхдгьош,
Ой дедей,

Туь э дуьньёгь кем мегердош,
Жон дедей!

Туь эй хуне офдоини,
Ой дедей,

Эй ярагьо туь дермуни,
Жон дедей.

Ченд дерьёгьо муьгбеттуьни,
Ой дедей,

Туь эриму дуьлхошини,
Жон дедей.

Эй балагъо туь жун доре,
Ой дедей,
Миданим ми гъэдуьртуьре,
Жон дедей.
Зеренуьм ме бирден огол,
Ой дедей,
Расиренки э ме зевол,
Жон дедей.

Нум туь гъич вэхд эз лэгIэйме,
Ой дедей,
Кем мегердо согъ гIуьмуьрме,
Жон дедей.
Эзу хотур ме чуьн лово,
Ой дедей,
Хосденуьм лап войге-софо,
Жон дедей:
«Эз сер иму гъич е вэхдгъош,
Ой дедей,
Туь э дуьньёгъ кем мегердош,
Жон дедей!»

ВАТАН МЕ

Эз буьзуьрггьош туь буьзуьрги,
Ватан ме,
Эз игидгьош туь игиди,
Ватан ме.
Эри хэлггьо дусде кифлет,
Ватан ме,
Гьемишелуьг гьоим гьисди,
Ватан ме.

Сервори:

Эйтуь мэгИни ме хунденуьм,
Эз туь шори ме сохденуьм.

Э богъ-богъче вераисдей,
Ватан ме,
Эри дусдгьо кумек бирей,
Ватан ме.
Эз кор жофой эн кукгьойтуь,
Ватан ме,
Шори-гIуьзет туь гье дирей,
Ватан ме.

Туьни сервор эн шолуми,
Ватан ме,

Дуьшмен довгӀо нен зулуми,
Ватан ме.
Эри хэлгъгьой гьемей дуьньёгь
Ватан ме,
Мозол хосде ве хуьроми,
Ватан ме. .
Эй туь мэгӀни ме хунденуьм,
Эз туь шори ме сохденуьм.

МЕРЕ Э КОМСОМОЛ ВЕГУЪРДИ

Эйчуь эхи гъечи
Имбуруз и дуълме,
Э тегьер буьлдуьрчи
Хундени мугъуме?

Эйчуь эхи песде
И гъушгъой жовлони,
Э серме паруьсде,
Шоре сес дорени?

Эйчуь мере дире
Доргъой сад сали,
Гъуз бире, сер зере,
Доренуьт шолуми?

Эйчуь эхи чуьшме
Гъони лап руьгъ-руьгъи,
Чуьн палаше чешме
Гъэдерсуьз уьшуьгъи?

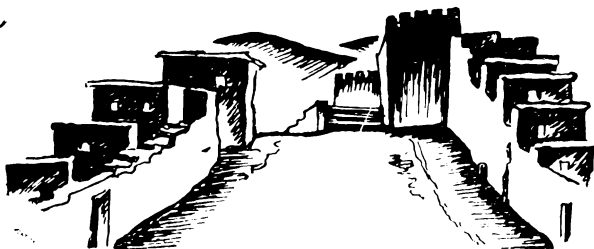
Эйчуь хэлгъ дигъ иму
Мере гъетте дире.
Сохдуьт омбаракбу
Эз келе те чуькле?..

Имогьой гуш венит
Гуюм гьейсэгIэт,
Увэхди миданит
Эз жеи гIэлемет.

Имбуруз дорем ме
ШовгIой боворини:
Эз жунмеш зиедте
Ватане дошдени.

Э жергей комсомол
Мере вегуьрди,
Ини шоре мозол —
Дуьлмере пур сохди.

1933 сал.

ТЭГІРИФЛУЪНИ ШЕГЪЕРМЕ — ДЕРБЕНД

Э пойнейтуь дерьёгь дегешди,
Э бонлейтуь догъгьо поисди,
Чуьн гъэлейтуь э дуйньёгь нисди,
ТэгІрифлуъни шегъерме — Дербенд.

Инжо лап рач гуьл доре богъгьо,
Мохбер-могъутлуь савзее богъгьо,
Серин-нуьгъреи гІовгъой билогъгьо,
ТэгІрифлуъни шегъерме — Дербенд.

Дирей, о Дербенд, ченд жире девргьо,
Кеширей туь келе бологьо,
Терг бирет дие хонгьо, падшогьо,
ТэгІрифлуъни шегъерме — Дербенд.

Гуьрд бири инжо е дусде кифлет,
Ватан бугу гІуьзетлуь-девлет
Бирори эйму гьер жире миллет,
ТэгІрифлуъни шегъерме — Дербенд.

Эз гуьлиш рачи духдергъой Дербенд,
Шогъир э угьо бири ошугъ-бенд,
Шор гердо эн туь гьер хубе ферзенд,
ТэгІрифлуъни шегъерме — Дербенд.

ЭЗ ГЬЕМЕ ЧИГЬО ЧУЪ СЭХДИ?

— Эз гьеме чигьо чуъ сэхди? —
Пуьрси еки эз хэлгъ гьечи.

— Эз сенгъ сэхдте гьичиш нисди,—
Мугу бирден усдо-сенгъчи.

Сенгъгьой гъэлей эн Дербенди
Эй расди гофме — шогьоди,
Ченд эрхэгьо муьрди рафди,
Оммо гъэле гьоим мунди.

— Эз гьер чигьо пулат сэхди,—
Мугу ерэгъ гьуьч сохдогор,—
Буррани тевер пулати
Тилиш-тилиш эз сенгъ-дохьор.

— Бэхьс мегирит э негьогъи,—
Жугьоб до е мерд эн гИилмчи.—
Эз алмаз сэхд э руй хори
Нисди гьеле ужире чи.

Э гьирогъ е мерд нуьшдебу,
Килэхьэ сер, сипре бигъгьо,
Э синей ю дечиребу,
Ченд медалгьо ве орденгьо.

У ебо сохд суьпле хэнде,
Песде лэгГэ у вокурде,
Гуфди гьечи эй энугьо :

— Хьуьжетлугъ инжо чуй кори?
Гофгьой ишму гьелбет дузи:
Сенгьи, пулати ве алмази
Эз гьер чигьо сэхд э хори.

Оммо эз гьемей энугьо
Лап сэхд муьхькем дуьл солдати,
Екиш эзи энугьо,
Уре хуно лап сэхд нисди.

Нисдуьм ме недан-овом,
Дирем э чумме гГэлемет,
Эз гьеме сэхд ве довом
Э довгГо бу дуьл эн солдат.

Эз гуж гГэтош гунле-барут
Гье сенгъ, пулат ве алмазиш
Хуьрд, сов ве хьэл бирембируьт,
Ниветовусд угьо екиш.

Оммо дуьл солдат иму,
У э довгГо женг бердеки,
Руз бе руз деш сэхд бирембу
Дуьшмере зевол дореки.

Э СЕР БИЛОГЪ

(Зарифете мэгІни)

К у к :

— Э сер билогъ оmore,
Э е гуьзел вохурдуьм,
Уре гьетте ме дире,
Эз тешней су гуьрдуьм.

Д у х д е р :

— Су гуьрдиге нэхогьтуь,
Видов э билогъ дара,
Омбар хосденуьм эз туь,
Деске эз серме бура.

К у к :

— Чумгьойтуь гьилинж-нешдер,
Яра сохдет дуьлмере,
Минет сохденуьм духдер,
Дан ебо туь хьолмере.

Духдер:

— Чумгьойме нисдуьт нешдер,
Негьогъ эйчуь гуфдире,
Э гуьл, асдара бемзер,
Сохде ошугъ угьоре.

Кук:

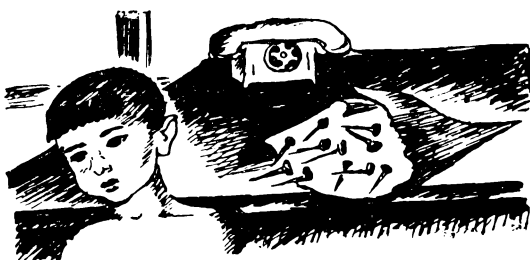
— Те эз гловтуь нэхурум
Нибу синейме рэхьэт,
Эз туь омбар хосденуьм,
Мере меди туь зэхьмет.

Духдер:

— Чумгьойме эдей дире
Туь гуйге бирей ошугъ,
Е дерд гьисдиге туьре,
Гу бура э ме очугъ.

Кук:

— Дердме, ой духдер, уни,
Ме э туь бирем ошугъ,
Войгей эн дуьл ме туьни,
Гуюм бурам ме очугъ.

ЧУЪКЛЕ БИРОР ГЪЭГЪРИНИ

И ченд рузи чуъкле Алик
Эз бирор хуъште гъэгърини
Гъошгъо дуллу, сер ю тик,
Уре зере-гирошдени.

Бирор хунде э дегъимуън,
Эз Алик гъисд хэйли келе,
Алик рафде э екимуън,
У эдее хунде суъфделе.

У бироре омбар хосде
Эз дуъли-жуни хуъште,
Э сер эню шовгъо сохде,
Усуъз гъэрол гъич нис гуърде.

Оммо согъ е оринеи
Алик эз бирор вечири,
Э уревоз у «дуъшмеи»,
Э дуъл хуъште гуърди гъэгъри.

Ини сеbeb эню кор,
Эйчуъ Алик гъечи сэхд
Гъоси бири лап эз бирор
Ини гъечи ингъэде вэхд.

Е гиле бирор энү Дон,
Пушой э хуне оморе,
Эри дедей зе телефон,
Алик вегуьрд трубкаре.

— Дедей э хуне недери,—
Мугу Алик келе-келе,—
Сох эйме туь е бирори :
Восдо биер е ченд михле.

Иму гІэилгьой эн хьэът
Гъуьч сохдейм эз тэхдегьо,
Е хубе келе вертолет,
Эй энү гереки михгьо.

— Гу гьери ёбо туь винуьм,—
Сер гуьрд Дониш эй пуьрсире,—
Чужире михгьо восдонум,
Песде гъэлет эй небире.

Гье усэгІэт зури-зури
Алик бирмунд энгуьшде,
Сохде гьечи шори-шори,
Мугу у эз бирор хуьшде :

— Восдо биёр эй дурази
Е бисд доне эзи михгьо,
Фурмуш месох жон туь гІээзи
Чумерэхьуьт лап гІэилгьо.

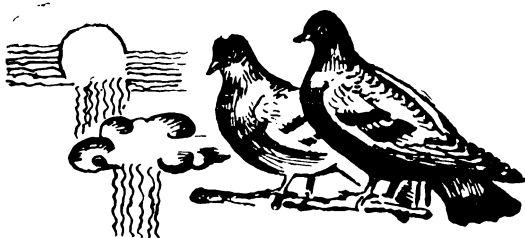
Дон оморенге э хуне
Алик лап мэхьтел мундебу,
Э дес энү гьич е доне
Е михлеш эслогь недебу.

Гъовой эн Алике дире
Дон эз чуьклеи бирор гуфди:
— Эз ме межу туь тэхсире,
Туь э ме мэгІлуьм несохди.

Михгьо гереки чужире,
Туь негуфдири э ме,
Кутэхью, дуразире
Эз же дануьсденуьм ме?

—Огь! Чуьтам ме не гуфдирем?!—
Гирисд Алик шиновусди,
Ме энгуьшдмере бирмундем,
Э туьревоз гоф сохдеки.

Е сер те унжо, угІэре
Туь сесмере шиновусди,
Оммо и келе энгуьшдмере
Туь гьич дире недануьсди?!..

ГЪУШЕГЪО

М у г у м :

— Гу эриме, жон туь дилбер :
У чуйни эз гъеме ширин ?

М у г у :

— Ини эз ме эйтуь хэбер :
Эри дедей — бала ширин .

М у г у м :

— Гу гъери винуьм, ой гуьзел :
Эз мол-девлет зиёд чуйни ?

М у г у :

— Эз гъер чигъо ебо эзел —
Шолумини ве дусдини .

М у г у м :

— Гу гъери винуьм севгили :
Чуйни мэгӀдон зиндегуни ?

М у г у :

— МэгӀдон шори-зинедгуни
Энжэгъ жофой эн инсони .

М у г у м :

— Имогъойле гу туь гъони :
Лап гӀэзиз эз гъеме чуйни ?

М у г у :

— Лап гӀэзиз эз гъеме — жуни,
Эз жуш гӀэзиз — Ватантуьни .

ПЕЛЕНГ НЕ ГЪУЪЗДУЪРМЕ

Овосуне эри гІэилгьо

Эзи сад сал пушоки,
Хэбер дуьм ишмуре ме,
Расд оморот э еки
Пеленг не Гъуъздуърме.

— Руз туь э хэйр бу, Пеленг! —
Мугу эзу Гъуъздуърме, —
Эйчуь бирей гьечи ленг,
Негуи туь эриме?

Туь лап сиегов зерей,
Дуълхуърде хуно гешде,
Лап эз хьолиш офдорей,
Гуйге нечогъи-хэсде?

Пеленг е ох вокоши,
Гирисд домо вокурде:
— Мере нисди дуълхоши,
Гьисдуьм э хьэлот муърде.

Гъозие-гъэдермере
Эйтуь ме гуфдируьмге,

Мидани ки луьнгмере
Гъечи шуькесд сохдиге.

Шиновусдей белки эгер
Эз товун Шом-Орогъи,
У гъисд келе севдегер,
Сэхъиб туку нен богъи.

Эз шори пул не девлет
Ве эз бул-буле хурек,
Сер дуьл эню гуьрди лет,
У бири ченд е челег.

Уре э гъэд эн богъче
Э соиней эн гуьлгьо,
Ченд е келе гъэлече,
Гъисди келе хунегьо.

Э диворгьо-гъичегьо
У эз були-гюшири,
Холигьо-холинчегьо
Жерге-жерге дечири.

Эз совучей нуьгъреи
Декуьрде Шом шоробе,
Эз мовутгъой дараи
Вокурде у партале.

Эз шори ве дуьлхоши
Ве гьем эз пул-дарамет
У гьемеруз серхоши,
Хисирени форигъэт.

Куьнж утогъ эн Шоме
Эриме бине гуьрдем,

И ченд салгьо унжо ме
Эйме луле вокурдем.

Оммо у лулеймере
Гъэревошгъой эн хуне,
Гъер руз жару вегуърде
Зеренуът вечарунде.

Сие мегез шешпои
Мужак-дуразе вини,
ГПуьломиш дануьсдени,
Лезетлуье чи мени.

Оммо е мегезлереш
Э хуней эн муьрдени,
Мужак вишеиреш
Гъич э чумтуь нивини.

Рэхъэт хисире-хурде,
Е мегезиш недери,
У гъечи бири хуте,
Эз гПуьлом гушесури.

Ме ох ве ноле зере
Гъер руз гIэре недоре,
Вечарунде лулеймере,
Вокурденуьм дуборе.

Эз гъэтрой эни кор
Эз эрэгъ омбар сохде,
Эзи гуруне бигор
Бирем ме хэсде-менде

Е гъэревош и пери,
Ме луле тох гуьрдеки,

Венгесд мере э хори,
Мере хэбер нисдики.

Ой, е буруж ведарафд
Увэхди эз синейме,
Мугум эзи гҮуьлом рафд
Ширине нешумойме.

Зарифете коргьои?
Се дендейме хуьрд бири,
Гье эзу рузовои
И луьнгмеш шуькесд бири.

Э пушой дусд-дуьшме
Хунейме вечаруьсди,
И аслане жендекме
Э туьлкиле чаруьсди.

Имогьойле гу винуьм,
Пэхьни несохде эз ме,
Гьери хьолтуьреш дануьм,
Бирор ме туь, Гьуьздурме!

— Гуюм бурам ме эйтуь,
Туь бирор нисди надан,
Э руйме дениш ебо туь,
Увэхди хьолмере дан.

И ченд сали ме офдем
ШемэгҮией-бондуре,
Э беден ю дерафдем
Эри дошде сермере.
Э зарбевоз зерени
У кечуке эз гьову,
Зэхьлейме рафдени,
Рангмеш бирени кову

Эз беден ю вирихде
Гъуй биренуым э куче,
Э тегьер эз шилоли
Е вежэгъуьсде вече.

Э гIэрей муьрдегоргьо
Эз дес ме те и вэхди
Дебирет севорлегьо,
Етимгьой гъэребэхди.

Пулатие жовонгьо,
Назушменде гIэруьсгьош,
Хушдуьле соймишигьо
Ве омбаре гъэригьош.

Келе-келе падшогьо,
Бигъбуране жоллодгьо,
Лап келе данандегьо
Векилгьо ве везиргьо.

Ижире гьинор дери
Э ме, туь дануьсдени,
Эз гIуьлом бине омори
СенигIэт ме гье ини.

Туьре хуно меш, гIэззи,
Хун хурденуьм те буз вини,
Хурек туь — хун мегези,
Эн ме энжэгъ эн инсони.

Гъэдер хьисоб гьич нисди
Ченгъэде куьшдемге ме,
Омбаргьойге эз шуькесди —
Хьэлиме гьул эз дес ме.

Оммо гьич э и бондур
Нис бире вероморе,
Эз дес энү деруьм э дур,
Эки гуьм и хьэьфмере...

Пеленг э дуь поевоз
Пушонире сэхд покурд
Бирден шоре сесевоз
ЛэгІэй хуьшдере вокурд.

— Гьечуниге ме нетуьни
Биё е игьрол сохим,
Эз хотур зиндегуни
Мескене дегиш сохим.

Ме эз ки Шом-Орогьи,
Куч бошум э ки бондур,
Туьш бэхьс мепой негьогьи,
Бош бура эзу дур.

Ини эйтуь серенжом,
Эз ме хубе несигІэт,
Туь дара э беден Шом,
Эйтуь хуби гьэгьигьэт.

Шом хэвлете инсони,
Уре ченд гуьрг ишдогьи,
У энжэгь дануьсдени
Хурде шороб ве могьи.

Песде фэхьле-косибеш
Инжимиш омбар сохде,
Нуькер-гьэревошеш
Лап э бигор венгесде.

Эзумбэгъдойге севдегер
Соворе гІэиле хуно,
Гъич эз гІуьлом бейхэбер,
Пих зерени еново.

Э беден Шом дарафдиге
Э жун синей гьердуйму,
Гофмере туь сохдиге,
Зиндеитуй кейф мибу.
Туь мией э рангиш
Сифеттуьш очмиш мибу,
Не и товуше гІуьломиш
Дие айтуь тэхъл нибу.

* . * * *

«Согъбоши» гуфдире
Эз еки гьеебо,
Угьо дес э дес зере,
Рафдуьт гьерки э ело.

Ленге Пеленг эз шори
Пой ю хори негуьрде,
Видовусд зури-зури
У бондуре ай гешде.

Эзилойге Гъуьздурме
Видовусд э лой базар
Ай гешде офде Шоме,
Венгесде э ю гІэзор.

У руз себэхъ зу-сери
Шом унжо оморебу,
Эри сохде алвари
Гъундогъ пуле гуьрдебу.

Бирден э у лерз офдо
Э сумогъ восдореки,
Ранг юш хоколуь бисдо
Хьол ю усол бисдоки.

Эз хьэрой жун хуьшде
У совдоре эз чум шенд
Лап гиристе-нолусде
Омо э хьэлов дегешд.

Гьэревошгьо зури-зури
Кул эн Шоме дегуьрдуйт,
Гье эз себэхь зу-сери
Те суьрой хорундуйт.

Дулмагьо-епрэгъигьо
Ве жуьр-бежуьре емиш
Э пушой эн Шом угьо
Сохдуйт омбар тькуьлмиш.

У Шом хурде чигьоре
Гьуьздуйрме ю хьэл мисохд,
Жун юре сэгIэр доре,
Эри хуьшде кеф мисохд.

Эзу руз эйлоревоз
Шом невэхуьшд де э пой,
Дегешде э лерзевоз
Шевиш-рузиш мизе «вой».

Эзилойге Пелент
Офд тукуй бондуре,
Э гьечи у ленге-ленг
Вокурд лулей хуьшдере.

Се тебэгъэи хунегъо
Эз сергъови дуллу бу,
Гъич э гуш бондур угъо
Е тикелеш недебу.

Э тегьер жэгІгъо э тургъо
Мегезгъо бул-булинде
Мофдорут э лулегъо
Кеф Пеленге куьк сохде.

* * *

Е пенж-шеш мегъ giroшдки,
Хэбер дуьм ишмуре ме,
Вохурд гене э еки
Пеленг не Гъуьздурме.

—Руз туь э хэйр бу, Пеленг!—
Мугу эзу Гъуьздурме,—
Дие нисди луьнг туь ленг
Эдее диренуьм ме?

Гъовойтуь очмиш бири,
Э ранг-руиш оморей, ^{т.д.}
Дуьлме сохдени шори,
Туь лап гІэлемет бирей.

Сэхд гъэл гуьрде Пеленге,
Гъуьздурме эзу гуфди:
— «Э ме деруьмгъо жиге
Э женнетиш гъич нисди...»

Э чорпой вежесде
Эз шори эни коргъо,
Пеленг лэгІэ вокурде,
Гуфди ижире гофгъо:

— Биё эзимбэгъдойгеш
Туь, бирор, гье и тэгьер,
Хун севдегере кеш,
Ди уре келе сэгІэр.

У гъулгъо-гъэрезошгъо
Е кем эзу динж бошут,
Хурде лугъэ-парагъо
Э угъо хуб нуыш бошут.

Меш эй гІэжел мегезгъо,
Эй энугъо векенде гъур,
Вокунум гІэличонгъо
Э бун тукуй эн бондур.

* * *

Хуб «согъбоши» гуфдире
Угъо эз еки ебо
Десгъоре э дес зере
Рафдуьт гьерки э ело.

Гъуьздурме хэнде-хэнде
Э хуней севдегер рафд,
Пеленг шиллогъ вешенде,
Э лой тукуй бондур рафд.

ХОН НЕ КИЛЭХЬ-ПАРУ

Овосуне-легенда

Ишму дануьсденит гІәилгьо:
Эйчуь согъ руз Килэхь-пару
Пэхьни бире э сулагьо,
Энжэгъ бире шев э биру?

Ки и томошее нуме
Нориге э сер эни,
И гъозией энире ме
Гуюм эришму ме гъони.

...Э гирошде куьгъне девргьо
Е зулумкоре хон бири,
Эз дес энудомигьо
Э муьрс ве сәгІәр дебири.

Э дуьг-дуьги эн дохьори
Э гъәлече зигьисдембу,
Эз дес энуде руй хори
Эз терс гъеме муй шендембу.
Уре пура хәзине бу,
Куьл-куьлуьнде суьрх-әршефи,
Гене чум ю суьрой небу,
Сохдембу у темәхькори.

Деш гуж сохде э рэгИет
Моно тозе хэрж ве бигор,
Дешенде эле э зэхьмет,
Эз жун хуьшде мисохд визор.

Ки хэрж доре нидануьсдге,
Мегуьрд хори не мол юре,
Кире хори-мол нисдиге,
ГІаил-духдер эн фэгъире.

Эз одомигъо тефигІэт
Хоне э сер суьрггъо вебу,
У сохдембу лап хьэрекет,
ГІэйб энугъи очмиш небу.

Не шев не руз хон е вэхдиш
Нивегуьрд килэхьэ эз сер,
Суьрггъой энугъи э чум екиш
Невохуру гъич бейхэбер.

Хон суьргверигъи шеш мегъ ебо
Огол мизе е доллоке,
Хон де уре рэхьо нидо
Муйгъой сере у чиренге.

Сур ю эри лов небире
Огол мизе хон жоллоде,
Мигъишд чум ю диге-диге,
Бурра зу-зу сер доллоке.

Эз зуревоз одомигъо
Муй-руш веригъи гешдембируьт,
Гуйге гьемей энугъо
Э гъэм ве ёс дебируьт.¹

¹ Э гІэдотевоз мердгъо сер-руш ние чинугъи те е гъа-
дер вэхд, эгенер е куьнде одоми энугъо мвърдиге.

Э улке недомундебу
Е доллокиш эз терс энү,
Мундегоргъош вирихдебу,
Оворе бире эз дес энү.

Гъечи екиш гІэйб энуре
Дануьсдегор эслогъ небу,
Хон олхогъин унегуьре
Зулум сожде, зигъисдембу.

Энжэгъ е зинде нешумо
Дануьсдембу сур эн хоне,
Эз сергъови бирден ебо
Диребу у суьрггъой хоне.

Медемунит э мэхътели,
Гуюм эришму у кини:
Килэхъ-паруй эн шевини,
Биренигъо согъ руз пэхъни.

Килэхъ-пару э у девргъо
Чум руз пэхъни нис бирембу,
Гъушгъой гъвоире хуно
Э ов-сейлон у гешдембу.

Имогъойле ме дуьм хэбер,
Туьре, дусдме, жон хундегор,
Эз е косиб, эз е ранжбер,
Э е дигъле зигъисдегор.

Наргов не е хиш-кутони,
Е гъополе зими-хори,
Хуне кинле — тов недери
Бу гъеме овгъот эни.

Эри косиб келегеди
Бу е теке духделею,
Э гьемей улке увэхди
Гуьзел небу э рачию.

Гиснеигьош духдер-рихьон
Э чум хуьшде омбар дири,
Гене чуьн гуьл э гьэд тикон
У шевгь доре, веромори.

Э дигь оморе ошугьгьо
Эз рачию эшгь вегуьрде,
Э менг, чуьшме, асдарегьо
Ужшеш мизе у гуьзеле.

Е сал сэхд гиловор бисдо
Эри эн хэлгь лап бедбэхди,
Воруш эз гьово гьич небисдо
Согь гьеминон э увэхди.

Гуйге гьечи эз гьэд тону
Лепуьр г'этош эдей жесде,
Гьечи сэхд бу гьизгьин эну,
Хори-гьово эдей сужде.

Эрхгьо-чойгьо хуьшг бисдорут,
Эз вэхд пушо — гуьл-савзегьо,
Гьэбер зере лап пажируьт,
Велггьой богьгьо нен вишегьо.

Ёгьин ворущ бу гуфдире
Э дигь гудиле гердундуьт¹

¹ Пушотегьо э вэхд весали, гьеминон ворущ ниомоге, зимигьо-мэхьсуьлгьо пуч небошут гуфдире э г'эдотгьо-дингьо бовор сохдембирутгьо одомигьо гудил сохде э мэг'иниревоз гердундембируьт э дигь ворущ биев гуфдире. Гудиле э шохгьой доревоз бесде э кучегьо гердундембируьт.

Себэхь зу-сери вэхуьшде
У э ки эн хон буравгу,
Э пушой эну поисде,
Э хон гьечи гуюгу:
«Туь хон-огъо гьисдигеш
Пой мезе номусмере,
Чуьтам гІэдот гьисдиге
Биё бер духдермере.

Э бирордоморгъоревоз,
Гъул екире гуьрде-гуьрде,
Шоре гъовол-зурневоз
«Шох доморе» э дес гуьрде.

ШэгІмелегъо, бергулигъо
Э дес жовонгъо дери,
Рач вераюнде тебэгъгъо
Э сер гІэруьс-духдер вери.

И игъроле хон несохдге
Духдер хуьшдере су миденуь,
Войгей эну небисдоге
Духдере э чум нивинуь...»

Песде гуьзел туь мидани
Ме чуь э у луб миёмге,
Шори сохде, пар мизени,
Э чум туь уре диренге

Килэхь-пару гуфдирере
Эри бебе духдер гуфди,
Себэхьмуьн и гофгъоре
Э хон сохд мэгІлуьмети.

Духдер эз дес эй нерафде
Хон гъобул сохд и игъроле,

Келе гІэруьси нуьшунде,
Духдере омо эй берде.

ГІэдоти э иму гьечи
Килэхь доморе вирихунде,
Бэхш дориге е хубе чи,
Увэхд килэхьэ вогордунде.

Бироргилигьой эн домор
Гье чумачару сохденуьт,
Непоисде эзу кенор
Килэхь доморе дошденуьт.

Песо-пушой эн хоне
Гуьрдебируьт сэхд нуькергьо,
Е доне кес-инсоне,
Нигьишдуьт эзу куьнд угьо.

Гье пушой гІэруьсе берде,
Бирден эз сулай эн бору,
Омо гьеебо шив кенде,
ЖуьргІэтлуье Килэхь-пару.

Эз некуми килэхь хоне
Бирден палунд эз сер эну,
Песде гуйге биренгьине,
Жесде верафд э гьугь асму.

Е муьгІуьжуьз инжо бисдо,
Гуйге хори-гьово чаруьсд,
Суьргьой эн хон веди бисдо
Суьпуьл гьеме эз терс жэгьуьсд

Хьэрой вегуьрд хон гьеебо,
Чуьн женевеьр хьуьршлуь бире,

Лерзи гуйге хори-гъово,
Сес энуре хэлгъ шинире.

— Нуькергьойме, зенит уре,
Э жун энурэ хэм неберде,
Небуге ме гьемешмуре
Ёгъин мизенуьм эз герде.

Шендуьт угъо ченд тиркому,
Э песой эн Килэхь-пару,
Оммо чигьрет юш э асму
Э пушой чум веди небу.

«И хон неки зулумкори,
Бие виниш гӀэлемете,
Уьсделуьге суьрггьо вери...»,—
Гьер мерд гуфди э дуьл хуьшде.

Хэлгъ э хуьшде дироморе,
Эз терс, эз сегьм ведерафде,
Дуь екире жуьргӀэт доре
Э сер эн хон рафдуьт гьеме.

Эз терс, эз гӀэйб, биёбури,
Э нуькергьой хуьшдеревоз,
Бирэхьме хон-суьргверри,
Вирихд гьечи э сегьмевоз...

* * *

Гье эзу дуре вэхдевоз
И муш пардуьш верире,
Хэлгъ эн иму э хушевоз
«Килэхь-пару» огол зере.

Оммо у лап чум-терс бире:
Хон и гьэгьере недегьилуь

Юре микуьшуь гуфдире,
Эзу вэжд бири гумонлуь.

Согъ руз пэхьни бирени
Чуьшме-гьоворе недире,
Э сулагьо зигьисдени,
Энжэгъ сер-шев веди бире.

БЭГЪ НЕ ЭБРЭГЪ

Е раче шев эн гьеминон,
Э гьово не кулок, не думон,
Э асмуш менг, асдарагьо
Дорембируйт тов-тов угьо.

Э гъирогъ келе нуькере,
Э ён мерге више-дере,
Гъушгьо, буьлбуьл эри хуьшде,
Э кефевоз эдет хунде.

Бэгъиш э хъэвес офдоре
Поисд э гъирогъ нуькере,
Эдембу сохде у «бэгъ-бэгъ»
Кейки вохурд э у эбрэгъ.

— Шевтуь э хэйр бу, холей бэгъ,—
Мугу эзу зерде эбрэгъ.—
Сох эриме туь е ники,
Домундем ме э чуьк-чуьки.

Э у тараф эн нуькере,
Э култуь мере веноре,
Веги э сертуь е зэхьмет,
Гировун мере саламет.

Никитуьре согъ гІуьмуьрме,
Э жун худо е вэхдиш ме,
Гьич нисохум ме фурмуш,
Туь сохдиге мере хомуш.

Э у тараф эн нуькере,
Э гьэд герме гьумгьо, сэхьре
Бебе-дедейме зигьисде,
Мере унжо лап воисде.

Вердиш нисдуьм симов зере
Эз гьэд эн гІов, эн нуькере.
Энжэгъ имид ме э туьни,
Вохурдейму эй никини.

Бэгъэ э у езугъ омо,
Эбрэгъэ у э кул вено,
Зури-зури симов зере
Берд уре эз гьэд нуькере.

Те э гьирогъ чой расире,
Эз кул эн бэгъ фираморе,
Эз некуми бирден эбрэгъ
Дуьме шиши э кемер бэгъ.

—Омон, муьрдуьм, туь чуь сохди?
Кемермере туь сухунди?
Эйчуь мере туь гезири,
Э ме туь сэхд локо зери!

Ме э туь ники сохдем,
Эз сер эн гІов ведебердем,
Э никиме сохди беда,
Э жунме туь сохдей гьэсди.

Э буружевоз гъечи бэгъ
Хьэрой вегирд э сер эбрэгъ.
Терси эбрэгъ гье у сэгIэт,
Сохд у э бэгъ келе минет:

— Биё сох э ме бэхшлемиш,
Бирем ме чешмиш, егIэлмиш.
Тоб недорум негезире,
Э дивэгIме вероморе.

Э руй эн гIов мегьил мере,
Пуч месох туь гIуьмуьрмере,
Эри корме лап пешмунуьм,
Э туь омбар ме минетуьм.

Бэгъ лэгIэ вокурде мугу:
— Эй туь, эбрэгъ, бижо-дургу
Нисдуьм ме овом-надан,
Эй туь, хогьин, гъэдуьрнедан.

Никире сохде гереки
Энжэгъ эри комики,
Хуби-ники дануьсдегор,
Э ники-ники овурдогор.

И гофе гьетте гуфдире,
Лугьонд дерафд э нуькере,
Э руй эн гIов вомунд эбрэгъ,
До тенбихьи энуре бэгъ.

МЕТЕЛЕГЬО-НЕСИГИЭТГЬО

Эри омбар дануьсде
Омбар хунде воисде.

*

Хубе гоф хуне мокуну
Усоле гоф — мечаруну.

*

Вой ширини, вой тэхьли
Э зугьун инсон дери.

*

Эн гуьрг пешм ю дегиш мибу,
Хосиет ю дегиш нибу.

*

МэгІни буьлбул эри эн хэр
Э гІэрини зере бемзер.

*

Гъузуьргуьл чире воюгьо,
Ние терсуь эз телуьгьо.

*

Те гІэил не гирисуь,
Уре деде нене нидуь.

*

Ярай эн хэнжел хос мибу
Эн беде гоф гьич вэхд нибу.

*

Падшогъ эз тэхд ю офдоно,
Эз гуфере чуькле гІэил
Егилелеш меофдоно.

*

Зимисду небире
Весал нибу,
Жофо некешире
Софо нибу.

*

У хэр гье куьгъне хэри,
Энжэгъ палан дегиш бири.

*

До гуьл эй буй вокошире
Киниге хэре е гиле,
Хэр сохд бирден лэгІэ-паре,
Эз нокуми фуберд гуьле.

*

Эз уSOLE одоми
УSOLE кор мивини.

*

Хуби эз дуре бирор-холе
Куьнде гъунши эн мэхьэле.

*

Чуькле хуруз-вечеле
Э зир герме гъэнет дедей
Руз бе руз бире келе.

*

Гу киниге хьэрмэхьтуь,
Меш гуюм киниге туь.

*

Эн гисне керг э хов ю
Эрзуь миев э пушой ю.

*

Дуьздире мисоху немерд,
Гьинор меров эз дес эн мерд.
Кор эй сожде нечогъи,
Эри хурде — гьуччогъи.

*

Имбурузине кортуьре
Эй себэхьи мегьил уре.

*

Емишдоре шиножде
Бирени эз бегьер ю,
Одомире шиножде
Бирени эз коргьой ю.

*

Эз инсон хьэрекети —
Эз хори — берекети.

*

Гьеме чигьоре гьимет гьисди,
Бебе не дедере гьимет нисди.

*

Гьер чире е дэгIэми,
Гьер инсоне е дивэгIи.

*

Ченгъэде суьмбуьл пур бисдо
Унгъэде у сергъуз мибу,
Ченгъэде суьмбул буш бисдо,
Унгъэде у сертик мибу.

*

Ченгъэде туь «гІэсел» гу,
Эзу лэгІэ ширин нибу.

*

Эз шир дедей хьэлолте,
Э гІуьлом нисди чи де.
Эз зугьун гІэсел-ширини,
Оmmo эз дуьл лап — огъуни.

*

Сову э сенгъ расиге —
Вой эри совуни,
Сенгъ э сову расиге —
Вой эри совуни.

*

Гье хуруз гІуьгІуь незеге
Себэхь нисе бире беге?

*

Гъилогъиш балай хуьшдере
Эз гьемеш сипи гуфдире.

*

Гъувот эн гъуш э гъэнет де,
Эн инсонгъо э дусди де.

*

Рачи хуне — гІэили,
Эн богъ — гуьл не буьлбуьли.

*

Келегеди мерд килэхь нисди,
Энжэгъ номуси ве гъирьети.

КИЛИТЛЕМЕГЪО

Уре не лэгІэ ве не зугъу,
Оммо ихдилотгъо сохде у. (Книга).

*

Эри гъеме духдени
Ю бирэхъне мундени. (Дерзе).

*

Иловлей ю гІов
Гъэд ю — элов. (Симовор).

*

Эз гІэсел ширини,
Эз сенгъ гуруни. (Хов).

*

Себэхъмунде чорпоини
Пишнеи у — дуйпоини,
Шохъонгум — сепоини. (Одоми).

*

Еки гоф сохде,
Дуьдуь гуш дошде,
Дуьдуь фегъм сохде.
(Зугъун, гушгъо, чумгъо).

*

Паруьсдени — гъуш нисди,
ГІэнж гуьрдени — сег нисди. (Мужак).

*

Чор бирор энугъо
Поисдет э рач еки,
Оммо е вэждиш угъо
Нис рафденуът э ки еки.

(Диворгъой хуне).

*

Эз гушгъо — хэри
Эз пойгъо — сеги,
Вежесдени чуьн кечи. (Хэрегуш).

*

Туй рафдени — уш рафдени.
Туй поисдени — уш поисдени. (Сое).

*

Дес невери, пой невери,
Дуз э асму верафдени. (Дурей эн тов).

*

Мугъум хунде зугъун невери,
Видовусде — пой невери. (Ньюкере).

*

Уре не пой вери, не дес де,
Оммо дер хунере вокурде. (Кулок).

*

Сес несохде, дер некуфде
У э хуне дироморе. (Товуш).

*

Сипре лухъуьф пембеини
Гъемей хорире дегуьрдени. (Верф).

*

Пура челеги, гъемей ю сэхди
Уре е доне бендиш нисди. (Хое).

*

Паргъо вери — гъуш нисди,
Пойгъо вери — сег нисди.
Ки уре зере микуъшуъ.
Хун хуъщдере мирухуну (Мужак).

*

Уре не пой вери, не чум де,
Оммо э кур рэхъ бирмунде (Десдечу).

*

Чор бирор видовусденуът
Дуъ э еки нис расиренуът.
(Черхгъой гІэребе).

*

У руз кури, шев — руъшуъм,
Кини у? Гу туъ винуъм? (Епологъ).

*

Хунере у темиз сохде
Э далде уре пэхъни сохде. (Жару).

*

Дуъ бирори э ен еки зигъисде,
Оммо угъо дуъ екире нис дире. (Чумгъо).

*

Уре не карасдини,
Не сенгъ, гилов, не тэхде.
Оммо у вокурдени
Чортебэгъэ гъэлече. (Пеленг).

*

Э сер ю тож суърхи вери,
Э тен ю — парталгьой зар-зари,
Оммо гье пойбирэхънеи. (Хуруз).

*

Пой невери — видовусдени,
Гьеме эзу терсирени.
Партал дегиш сохде — одоми нисд,
Хое сохденигеш — у керг нисд. (Мар).

*

Ченд гьобои келе мерде.
Гьемере э тен у вокурде,
Ки сер гуърдге эй векенде
Гьобогьоре эз тен эну,
У гӀэрс рухунде гирисде. (ПиӀэз).

*

Гьеминон у партал вокурде,
Зимисду бирэхъне поисде. (Дор).

*

Уре жавусде нисе бире.
Эй хьэз фуберде бире. (ГӀов).

*

Э асму хьэсуьл оmore,
Э хори у гьовре бире. (Воруш).

*

Чуькле сие кучукле
Бесдеи э дер хуне,
Не равусдени, не гӀэнж гуърде,
Кесе э хуне нис дегьишде. (Килит).

*

Зевер ю сенгъини,
Зофруй ю сенгъини,
У гиёв хурденигеш — гов нисди,
Хое сохденигеш — керг нисди. (Кесу).

СЕРНОМЕ

Офдой эн хуне	5
Ватан ме	9
Мере э комсомол вегуърди	13
ТэгІрифлуьни шегьерме Дербенд	15
Эз гъеме чигьо чуй сэхди?	16
Э сер билогъ (Зарифете мэгІни)	18
Чуькле бирор гъэгърини	20
Гъушегъо	23
Пеленг не Гъуьздуьрме (Овосуне эри ГІэ- илгъо)	24
Хон не килэхъпару (Овосуне-легенда)	34
Бэгъ не эбрэгъ	44
Метелегъо-несигІэтгъо	47
Килитлемегъо	51

ДЛЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

СОЛНЦЕ В ДОМЕ

На татском языке

Редактор М. Азизов. Художник М. Мушайлов. Художественный редактор С. Магомедова. Технический редактор М. Ибрагимова. Корректор А. Семендурев.

Сдано в набор 19.I.1977 г. Подписано к печати 13.V.1977 г. Формат 84×108^{1/32}. Бум. тип. № 1. Усл. п. л. 2,95. Печ. л. 1,75. Уч.-изд. л. 1,97. Тираж 1000 экз. Цена 11 коп.

Дагестанское учебно-педагогическое издательство Управления по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Совета Министров Дагестанской АССР. Махачкала, ул. Маркова, 32. Заказ № 58. Типография им. С. М. Кирова Управления по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Совета Министров Дагестанской АССР, Махачкала, ул. Маркова, 51.

Цена 11 коп.

СОЛНЦЕ В ДОМЕ.

Татский язык.